

In het hoofdstuk dat we lezen spelen twee werkwoorden een grote rol: gaan en terugkeren. Ze zwaaien heen en weer als een pendule, die twee woorden. Eerst gaat het naar Moab, dan gaat het naar Juda. Wat gaan is voor de een, is terugkeren voor de ander. Als het zo is dat het boek Ruth is geschreven tegen het eind van de Babylonische ballingschap, of net erna, dan kun je je voorstellen dat ook de mensen in die tijd heen en weer geslingerd werden. Gaan – of toch blijven? Sommigen gingen terug. Velen bleven. Gaan en terugkeren weerspiegelen vragen van alle tijden: waar kan ik, waar wil ik thuis zijn.

Eén vraag die toen actueel was betrof het huwen met partners uit omliggende volken. Sommigen waren daar faliekant op tegen – wat zijn weerslag had op bijvoorbeeld de bijbelboeken Deuteronomium en Jozua. Maar vandaag krijgen we zonder omhaal een verhaal voorgeschoteld over huwelijken met Moabitische vrouwen. Nergens in onze tekst klinkt enige afkeuring. Sterker nog – een van deze vrouwen gaat terug met Naomi en wordt uiteindelijk een verre voorouder van koning David genoemd. Het boek Ruth is protest tussen de regels door, verpakt in een charmeoffensief.

In de eerste paar verzen van het hoofdstuk wordt in kort bestek de dramatische aanloop van het verhaal uiteengezet. Eerst een hongersnood in Bethlehem: een cynische woordgrap – want *Bethlehem* betekent *Broodhuis*. Naomi moet met man en zonen vluchten. Gelukkig vindt ze een plaats, een Mokum, om op adem te komen en wel uitgerekend in Moab. Moab staat er niet goed op in de Hebreeuwse bijbel: hun koning had de Israëlieten geprobeerd te laten vervloeken toen ze door Moab heentrokken op weg naar het beloofde land (Num22). ‘Nooit zullen Moabieten tot onze gemeenschap behoren’, briesen de auteurs van Deuteronomium (Deut23). Uitgerekend daar is het gezin van Naomi nu welkom, vertelt dit verhaal fijntjes in het eerste vers. Protest tussen de regels door. Maar we krijgen weinig tijd om opgelucht adem te halen: Naomi verliest al snel haar man. ‘Zoet’ betekent haar naam, ook wel vertaald als ‘de gelukkige’. Maar de namen van haar zonen klinken omineus – Ziekte en Mislukking. Na een jaar of tien in Moab overlijden ook zij. In een paar verzen stort de wereld van Naomi in. Vol ging ik heen, leeg kom ik terug – concludeert ze. Noem mij niet langer Zoet, maar noem me Bitter.

In mijn herinnering aan dit verhaal is het slot van dit hoofdstuk tekenend voor het personage Naomi: een vrouw die door alle verlies verbitterd achterbleef. Maar na een inleiding vol misère staat er: Toen stond ze op. Wie zich kan inleven in haar verlies, weet hoe moeilijk dat kan zijn. Wat een moed – om dan toch je boeltje bij elkaar te rapen en het erop te wagen. Terug naar Juda, waar weer brood schijnt te zijn. Waar misschien familie is die kan helpen. Wie kan het Naomi kwalijk nemen dat ze zichzelf na zoveel tegenslag Bitter noemt? Doet dat iets af aan dat ze opstaat? Wat een moed – van mensen die na de ballingschap weer teruggingen naar Jeruzalem. Zonder te weten hoe ze daar zouden worden ontvangen door de mensen die waren achtergebleven. Wat een moed – van mensen die vandaag hekken, zeeën en smokkelaars trotseren op weg naar een onzekere toekomst.

Ruth gaat met Naomi mee. De klank van haar naam doet denken aan woorden die je kunt vertalen als Vriendschap, Gezelschap. Waar Orpa haar schoonmoeder uiteindelijk loslaat, klampt Ruth zich aan haar vast. Ruth laat niet los. Beeld van de god over wie verteld wordt dat zij – dat hij – mensen niet loslaat. Beeld van hoe mensen elkaar kunnen vasthouden als het donker wordt. Dat lukt niet altijd. Soms raken mensen elkaar in het donker kwijt. Orpa gaat een andere weg en het verhaal oordeelt daar niet over. Hoe het haar vergaat krijgen we niet te horen. Wij reizen mee met Ruth en Naomi, zij tweeën. *Een hand in een andere hand. Om niet te zijn verloren.*

In haar onlangs verschenen boek *Weduwen* (2023) schrijft Mineke Schippers over hoe er in verschillende culturen en door de geschiedenis heen gekeken werd naar – en omgegaan werd met – weduwen (en hoe anders dat was voor weduwnaren!). Ze wijst erop dat weduwen vaak – ook in bijbelteksten – in één adem genoemd werden met wezen: hulpbehoevend en niet in staat om voor zichzelf te zorgen. Ook dit verhaal vertelt over een maatschappij waarin Naomi en haar schoondochters geen toekomst hebben zonder mannen en zonen. Nog altijd betekent het verlies van hun partners voor veel vrouwen in de wereld dat ze te maken krijgen met extreme armoede, uitsluiting, geweld en stigmatisering. Soms erven ze niet en raken ze hun huis kwijt en hun bezit of zelfs hun kinderen. Soms worden ze verdacht van de dood van hun man, soms moeten ze zelfs proberen te bewijzen dat ze geen heks zijn. In 2010 heeft de VN 23 juni uitgeroepen tot Internationale Weduwendag om wereldwijd aandacht te vragen voor deze vaak onzichtbare groep.

Vandaag lees ik dit eerste hoofdstuk van het boek Ruth als een ode aan moedige vrouwen. Vrouwen die – noodgedwongen of uit eigen beweging – een dappere sprong in het diepe maken. Een reis naar een ander land. Een transitie naar een andere sekse. Een andere toekomst, op welke manier dan ook. Een ode aan moedige vrouwen die zeiden: Ik ook. Een ode aan vrouwen die zeiden: nooit meer. Een ode aan de vrouw aan wie jij, aan wie u nu denkt. Vandaag noem ik de naam van Traute Lafrenz, deze week overleden en het laatste nog levende lid van de verzetsgroep Weisse Rose, de bekendste groep verzetsstrijders in nazi-Duitsland.

Ik noem er nog eentje bij naam, een oude. Ik bedoel: eentje van vroeger. Ze heette Helen Todd en ze woonde in Amerika. Aan het begin van de vorige eeuw zette zij zich in voor vrouwenkiesrecht en andere vrouwenrechten, maar ook voor de rechten van immigranten en arbeiders. In een toespraak riep ze dat ze ijverde voor brood maar ook voor rozen. Met 'brood' bedoelde ze eerste levensbehoeften als eten, onderdak en veiligheid, maar rozen, dat ging voor haar over waardigheid. Over dat wat het leven de moeite waard maakt. Ze sprak over 'de rozen van het leven' en noemde muziek, onderwijs, natuur, boeken. "Dat zal", zei ze, "de erfenis zijn van elk kind dat geboren wordt in een land waar vrouwen een stem hebben". *Bread and Roses* werd de titel van een op haar geïnspireerd gedicht (1911, James Oppenheim). Het is later op muziek is gezet en wordt nog steeds gezongen.

Naomi en Ruth. Ze gaan samen verder. Met de woorden van een ons bekend liedje: *als vriendschap tegen duizend vrezen, als zoet dat bitter kan genezen*. Ze komen in Betlehem. Het is voorjaar – het begin van de gerstooft. Die gerstooft is verbonden aan het feest van Pesach – van bevrijding uit slavernij. Het is een hoopvolle knipoog: wanhoop niet. Dit bittere lot gaat een keer nemen. Hoe precies, daar lezen we volgende week meer over. Maar het is een mooi *cliff hanger* voor de aanloop naar Pasen.